

medie, 1956. — D. Prodan: *Supplex Libellus Valachorum*. București, 1967. — Ambrosie Somogyi-Simigianus: *Historia rerum Hungaricarum et Transilvanicarum ab anno 1490 usque 1606. Scriptores Rerum Transilvanicarum*, Szeben, 1840. — I. Ștefănescu: *Epopeea lui Mihai Viteazul în lumea greco-romăască în secolii 17 și 18*. Revista istorică română, 1934. — Szádeczky Lajos: *Erdély és Mihály Vajda története 1595—1600*. Temesvár, 1893. — Szamosközy István *Történeti maradványai (1566—1603)*. Mon. Hung. Hist. II. Scriptores, XXVIII. — Constantin Turcu: *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*. Studii și articole de istorie, 1957. — A. Veress: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* IV. București, 1932.

DEMÉNY LAJOS

Mihai Viteazul és a székelyek

Mihai Viteazul egész uralkodását a székelyekkel való szoros katonai együttműködés jellemezte, s ennek jelentős szerepe volt a román fejedelem diadalainak kivívásában. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez az együttműködés nem volt sem időleges, sem alkalmi, sem véletlenszerű, hanem jól körülhatárolható okok — közös érdekek — határozták meg. A mondott okok tisztázása tehát fő feladata annak a tanulmánynak, amely a székelyek és Mihai Viteazul kapcsolatával foglalkozik, s amelynek az előzmények számbavételével és a szóban forgó tényt lehetővé tevő körülmények ismertetésével kell kezdődnie.

E kérdés megvilágításának az igénye már Nicolae Bălcescu ismert történeti művében jelentkezik. „A nagyrészt parasztokból álló székelység szabadságkövetelése azt jelentette — írja Bălcescu —, hogy nem akarják tovább jobbágyként szolgálni nemeseiket.”¹ Bălcescu kiemeli Mihai Viteazul uralkodásának osztályjellegét, és rámutat arra, hogy hűbérúr létére a fejedelem nem cselekedhetett másként, mint ahogy cselekedett, mikor a nemesség s a jobbágság szövetségét próbálta létrehozni. „Az igazság az, hogy Erdélyben követett eljárása nem mondhatott ellent annak, amit Havaselvén tett — szögezi le Bălcescu. — A szerencsétlen földhözkötés törvénye mint béklyó tartotta kötte, s vesztébe vonszolta. A székelyeknek is csak kénytelenségből adta meg a szabadságot, mivel ezek csak nemrég vesztették el azt, és mert hévvel követelték vissza.”²

Bălcescu pontosan fogalmazta meg Mihai Viteazul és a székelyek katonai együttműködésének okát és jellegét. A havasalföldi vajdának számottevő erőre volt szüksége terveit megvalósításához, s ilyen meggondolásból folyamodott a székelyekhez.

A székelyekre már lakóhelyükön való letelepedésük óta fontos katonai feladatok hárultak, amelyek között első volt a hűbéri magyar királyság határainak védelme a kelet felől betörő vándornépekkel szemben. E feladatok elláthatása érdekében a székely katona-parasztok a legrégebb időktől kezdve sajátos politikai és jogi alakulatokba szerveződtek. Eddig minden fegyverfogható székely férfi számára kötelező volt a katonai szolgálat, s háború esetén választott kapitányaik vezényletével szálltak táborba. Katonai szolgálatuk fejében a székelyek bizonyos — a magyar király által szavatolt — szabadságjogokat élveztek. Mikor azonban a páncélos lovagok kora lejárt és a hadviselésben a tűzfegyvereké lett a döntő szó, a hűbérurak a felkelésektől való féltükben nem adtak ilyen fegyvert a parasztok kezébe, a székelyek hadiereje egyszerre jelentős tényezővé vált, amely több szempontból előnyösebbnek mutatkozott az Erdélyben is már a XV. század óta alkalmazott zsoldos hadseregeknél. A gyalog vagy lovas székely vitéznek magának kellett gondoskodnia felszereléséről és élelméről, némi csekély zsoldot pedig csak a hadjárat második hónapjától kapott, s csak akkor, ha a háború az ország területén kívül folyt. A korabeli források egyértelműen azt tanúsítják, hogy a XVI. század végén a székelyek szükség esetén húszezer főnyi sereget is kiállíthattak, ami azonos létszámú zsoldos sereg fenntartása esetén havonta százezer aranyba került volna — amikor az erdélyi fejedelemség jövedelme évente alig

rúgott ötszázezerre. Az erdélyi fejedelemség tehát nem tarthatott fenn jelentős zsoldos haderőt, s katonailag jórészt a székelyekre kellett támaszkodnia, akiktől nemegyszer a léte is függött.

A székelyekkel való katonai együttműködésnek azonban a székely szabadságjogok elismerése volt a feltétele. A nemesség ezt több ízben megtagadta, ami nemegyszer vezetett felkelésekhez, s ezek közül — a Dózsa-féle parasztháborút nem számítva — az 1562-ben kirobbant felkelés volt a legjelentősebb, amelyet János Zsigmond erdélyi fejedelem fojtott el, s amelynek következményeképpen a segesvári országgyűlés az egész székelységet a fejedelem jobbágyaivá tette. Az új helyzetben természetesen újabb népi mozgalmak lángoltak fel, és a XVI. század második felében egymást érték a székely felkelések.

1595 őszén, mikor a török birodalom nyomása hirtelen megerősödött, és Szinán pasa elfoglalta Havasalföldet, Mihai Viteazul pedig kénytelen volt visszavonulni a hegyekbe, Báthori Zsigmond fejedelem — a törököknek Erdélybe való betörésétől tartva — fegyverbe szólította a székelyeket. A táborba szállt és fel-fegyverzett székelység, akárcsak 1514-ben, a nemesség ellen készült fordulni, ezúttal azonban a fejedelem és a nemesség engedett, s a Feketehalomban gyülekező székelységtől való féltében ünnepélyes nyilatkozatban biztosította számukra a régi szabadságjogokat. E sikertől fellelkesülten húszezer székely katona vett részt a havasalföldi hadjáratban, döntő szerepet játszva Türgovište bevételében, Bukarest, Giurgiu, Brăila és más városok felszabadításában, valamint Szinán pasa hadseregének a Duna vonalától délre üzésében. A székelyek hősiességét és a török-ellenes hadjáratban ontott vérét azonban a fejedelem és a nemesség a szabadságjogok visszavonásával „fizette meg”: a székely vezetőket összefogdosták, elhurcolták őket hazulról, felakasztották és karóba húzták — olthatatlan gyűlöletet kelte az egész székelységben a Báthoriak és támogatóik ellen.

Mihai Viteazul a törökellenes hadjárat során már kezdettől fogva megnyerte a székelyek rokonszenvét, s ő maga is megismerhette fegyvertársai vitézségét. A román fejedelem átlátta, mennyivel előnyösebb a székely haderővel való együttműködés, mint zsoldosok szerződötetése — azonban azt is tudta, hogy ennek ára a székely szabadságjogok visszaadása és tiszteletben tartása.

Ily módon érlelődtek Mihai Viteazul és a székelyek katonai együttműködésének a feltételei, mikor a havasalföldi fejedelem kidolgozta Erdélyre vonatkozó tervét. Ploiești melletti táborában hűségesküt vett a székely-magyar főemberektől s a vezényletük alá tartozó katonáktól, majd mikor seregével Erdély földjére lépett, Makó György, Tamásfalvi János, Harali István és Dömös István kapitányokat a Székelyföldre küldte, hogy mozgósítsák a férfitalakságokat.

Szamosközy István, a jól értesült krónikás szerint Mihai Viteazul, „miután a Béli-réteken rövid pihenés végett tábort vert, legelső feladatának azt tekintette, hogy a székelyeket a maga pártjára vonja. Ezek akkoriban minden katonai teherből mentesítve csak földműveléssel foglalkoztak, és uraiknak ugyanúgy szolgáltak, mint a többi falusi ember”.³ Szamosközy kiemeli azt a tényt, hogy a mozgósítás céljával kiküldött kapitányok maguk is székelyek voltak, s hogy nem először jártak otthon a vajda képviselőiben. Nagy Szabó Ferenc, a marosvásárhelyi krónikás feljegyzí, hogy „Mihály vajda igen hamarsággal szép hadat készített, és igen titkon a székelyeknek is levelet küldte, azoknak kiket az urak 1596-ik esztendőben nagy vérontással jobbágytság alá hajtottak vala”.⁴ Ebben a levelében — hangsúlyozza Nagy Szabó Ferenc — a vajda ígératot tett a székelyeknek régi jogaik visszaállítására, amivel mindnyájukat megnyerte. Helyesen jegyzi meg a történetíró Ion Sirbu: „a székelyeket, e szegény magyarokat... a nemesség sajnargatta, elvette harminchétt évvel azelőtt [azaz 1562-ig — D. L.] bírt földjeiket, holott ők ennek ellenében védték az országot a határőrökkel együtt, s így haraggal és gyűlölettel teltek el uraik ellen.”⁵ A nemesség tehetetlennek bizonyult a Mihai Viteazul táborába gyülekező székely közemberekkel szemben. Nagy Szabó Ferenc szerint ez volt a székelyek válasza az 1596. január—februári véres megtorlásokra: „Immár úgy hiszem, hogy eléggé vehedd eszedbe, mit nyertek a székely nemes emberek véllre, hogy azokat a székelyeket, kik Báthori Zsigmonddal Havasalföldében a törökre szabadságért elmentek vala, és onnan haza jöven jó szerencsével, itthon őket felmészárolák és ismét jobbágygá tevék. A pogányok azt nem tették volna.”⁶

A székelyek tehát, mégpedig elsőként a háromszékiek, a vajda zászlaja alá gyűltek. „Csík- és Gyergyószék székelyei viszont egyelőre megtagadták a fegyveres szolgálatot, és nem voltak hajlandók csatlakozni Mihály pártjához, csak ha Várhegy várát, melyet János Zsigmond király rakott volt a nyakukba, lerombolják. Ha Mihály mint győztes aláírja ezt a feltételt, és helyreállítja a szabadságot, ők nem késlekednének azonnal felsorakozni” — olvassuk Szamosközy krónikájá-

ban.⁷ Mihai Viteazul válasza igenlő volt: a kérésnek „ünnepélyes oklevélben tett eleget”, a székelyek pedig felegették a várat, és „csak ezután mentek a vajda hadába”.⁸

Mihai Viteazul a székelyek érkezésére várva megindult Szeben felé, s útközben Sellenberknél döntő ütközetet vívott Báthori Andrással. A vajda seregének felvonulását és az ütközet lezajlását megörökítő dokumentumokból kitűnik, hogy a székelyek Mihai Viteazul mellett állottak. Szamosközy szerint „a balszárnyon... Baba Novák helyezkedett el önkénteseivel; a jobb szárnyon pedig rác lovasok. Középütt volt a magyarok csapata... Makó György vezérsege alatt csapatparancsnokai a következők voltak: Lugosi Ferenc, Nagy Demeter, Horváth György, Gyulai Mihály és Novák Farkas.”⁹ Az ütközet, mint ismeretes, Mihai Viteazul győzelmével végződött, s a vajda parancsot adott a Moldva felé szökni igyekvő nemesek elfogására; a székelyek magát Báthori Andrást is lefejezték.

A román fejedelem tudta, hogy a székely szabadságjogok visszaállításával erős szövetségest szerez magának, s erre — mint említettük — ünnepélyes ígéretet is tett. A székelyek és Mihai Viteazul viszonyát e döntő pillanatban legjobban a havasalföldi kancellista Joan Darahi (Darai) beszámolója világítja meg, amely szerint a vajdának „mielőtt még hadjáratára indult volna, az volt az első gondja, hogy a maga oldalára vonja a székelyeket. A következő eszközkhöz folyamodott: megparancsolta nekem, hogy a császár öfelsége neve alatt fogalmazzak meg egy levelet, melyben az a székely ősi jogok visszaadására kötelezi magát, úgy, ahogy azokat Magyarország szent királyai adományozták, és amelyeket a Báthoriak eltiportak.”¹⁰ Darainak ez a fogalmazványa nem maradt fenn, ismeretesek viszont Mihai Viteazul szabadságlevelei a székelyek számára: az első, amelyet 1599. november 3-án, Gyulafehérvárott bocsátott ki a Kézdi székbeliek, a továbbiak, amelyeket az országgyűlés utolsó napján, november 28-án bocsátott ki az udvarhelyszékiek számára, s végül az, amely az összes székekre vonatkozik. 1600. március 7-én, Brassóban, a vajda újra megerősítette visszaadott szabadságjogaikban Csík-, Gyergyó- és Kászsónszéket, aminek írásbeli dokumentuma ugyancsak fennmaradt. Mihai Viteazul a szóban forgó szabadságlevelek mindegyikében hangsúlyozza a székelyeknek a törökellenes harcokban tanúsított hősiességét.

A székelyek szabadságának feltétele az volt, hogy a császár vagy az erdélyi fejedelem hívására bármikor hadba szálljanak, felszerelésükről is gondoskodva. Továbbra is kötelezettségük maradt ezen kívül az „ökörsütés”: az az ősi szokás, hogy fejedelemválasztáskor, a fejedelem házasságakor és első fiúgyermeke születésekor minden hat ökör közül egyet felajánljanak a számára (leánygyermek vagy újabb fiúgyermek születésekor, fejedelmi sarjak keresztelésekor az „ökörsütés” helyett egy forintot fizettek családonként), valamint az egyházi tized.

Az 1562-es felkelés után a jobbágysorba döntött köznép számára jelentős győzelem volt a szabadság visszavívása, ezért azonban előbb súlyos véráldozatot, utóbb nehéz katonai és gazdasági-pénzügyi terheket kellett vállalniok.

A feudális állapotok teljében egy ilyen győzelem természetesen nem maradhatott visszhangtalanul a székelyekkel együttélő román és magyar jobbágyok körében sem. A székely szabadságjogok megújítása élénk népmozgalmakat indított meg, s jelentősen kihatott az egész erdélyi hűbéri társadalomra. Igen sok paraszt hagyta ott a nemesek s az egyház birtokait és szökött a székely székekbe, illetve azokba a falvakba, amelyek az ősi szokásjog értelmében befogadhatták a szökött jobbágyokat. A nemességet érzékenyen érintette gazdasági érdekeiben a munkaerő tömeges elvesztése, s mivel adót csak a jobbágyok fizettek, mindezzel a fejedelemség jövedelme is érezhető módon megcsappant. Mihai Viteazulnak ugyanakkor egyre több pénzre volt szüksége tervei megvalósításához. A császári udvar a pénzbeli támogatásra vonatkozó ígéreteiből vajmi keveset váltott be — Mihai tehát kénytelen volt súlyos terheket róni az adózókra. Ezekkel az intézkedéseivel jutott a román fejedelem közös platformra a kiváltságos rétegekkel, különösen pedig a nemességgel, mely tényről Bálcescu is csak keserűséggel tud megemlékezni.

Nyilvánvaló, hogy a nemesek, akikre Mihai Viteazulnak támaszkodnia kellett az ország kormányzásában, s akiknek kiváltságait megerősítette, ellenségesen viselkedtek a székelyekkel — az ő szövetségeseivel — szemben, és különféle módszerekkel próbálták a szabadságtörökvéseket gátolni. Egy országgyűlési végzés például kimondja, hogy „amely ős jobbágyai a Székelységen való nemességnek e mostani szabad székelyek közt voltak, kik nem a székelyekhez valók, hanem ő saját jobbágyok volt és az első támadás (1562) előtt is békeségesen bírták, azok közül ha melyek a szabad székelyek közé íratatták volna magokat, az ő földes uroknak megadassanak”.¹¹

Ami a székelyeket illeti, a vajda előbb említett szabadságlevelei rájuk vonatkozólag nem voltak az egyedüliek: ezeken kívül még külön okmányokat is kibocsátott egyes székely városok és falvak szabadságjogainak megerősítésére. Darai, aki egyike volt magyar és latin nyelven fogalmazó kancellistáinak, feljegyzi, hogy „Mihály vajda kedvelte a székelyeket, mindeniket levett süveggel hallgatta meg, midőn panaszát adta elő. Védelmelte a közszekelyeket a pereikben és igazságukban, mint ahogy most is cselekszi.”¹²

Mihai Viteazulnak a székelyek számára kibocsátott okmányaiból, valamint a hozzájuk intézett leveleiből több darab maradt az utókorra, s ezek megvilágítják a vajda és a székelyek sokoldalú együttműködését. A marosvásárhelyiek például nemcsak gyalogos katonasággal gyarapították haderejét, hanem élelemmel s pénzzel is támogatták, zászlókat készítettek csapatainak, egyszóval minden tekintetben messzemenően együttműködtek vele — amint ezt a korabeli krónikák is tanúsítják. Marosvásárhely krónikásai részletesen beszámolnak a vajda fegyveres harcairól és egyéb ténykedéseiről. Különösen a már említett Nagy Szabó Ferenc tünik ki pontos tájékozottságával, ami a következő értékes feljegyzéséből is kiderül: „Ezen közben a német császár megértvén, hogy Mihály vajda triumphált volna... jámbor követét a vajdához küldé ilyen követséggel »hogy köszöni mint jó hívének, hogy Erdélyt nem hagyta tőle elidegenedni, hanem keze alá hajtotta, de immár azt parancsolja néki, hogy menjen országbába, és amint eddig, ezután is oltalmazza a török ellen, megtartván hozzája az igaz hűséget...« Mely követiséget hallván a vajda, nagy haragját veti a követre és monda: »bá zo nu oj dá« az az: nem adom, mert én vettem meg Erdélyt, s bírni is akarom...”¹³

A sellenberki győzelem után a Habsburg-udvar valóban elégedett volt, főleg hogy ezzel megszabadult Báthori Andrásról is — de meg akarta tartani Erdélyt a maga számára, s evégett megkísérelte Mihai Viteazul félreállítását. Germanico Malaspino pápai nuncius még 1599-ben tervet dolgozott ki és terjesztett II. Rudolf elé erre vonatkozóan. Ez év december 3-án kelt levelében kifejtette a császárnak, hogy fegyveres erővel nehéz lesz a vajdát eltávolítani, mivel a székelyek mellette állnak, s szükség esetén tizenöt-húsz ezer főnyi hadsereget mozgósíthatnak.¹⁴

1600 januárjában Mihai Viteazul szokása szerint szemlét tartott a székely csapatok fölött. Carlo Magno császári követ és Giovanni de Marini Poli január 24-én, Gyulafehérvárott írt és II. Rudolf császárnak továbbított jelentése szerint a vajda „megmondta, hogy a fegyverhordozó székelyeket megmustráltatta... és mint mondja, talált ötvenhatezer harcost, és miután szabadságukat megadta, ezek felajánlották szolgálatukat, hadba állítván szükség esetén bármikor tizenkétezer puskást és tizenkétezer kopjást”¹⁵

Mihai Viteazul és a székelyek katonai együttműködésének igen jelentős ténye ez utóbbiak részvétele a miriszlói csatában. 1600 augusztusában és szeptemberének elején elérte tetőpontját az erők polarizálódása, különösen miután Torda mellett Csáky István vezetésével összegyűlt a nemesi tábor, és Bástá, a császári seregek vezére a nemesek oldalára állt. Mihai Viteazul számára e döntő pillanatban még fontosabb lett a székelyek hadereje, s hogy támogatásukat tovább is biztosítsa, újabb kedvezményekben részesítette őket — miközben a szász városokra súlyos adót vetett ki.

A székelység, egyes kisebb csoportoktól eltekintve (az aranyosszékiekre és a marosszékiek lovasságára célzunk), sietett felzárkózni a vajda seregéhez. A miriszlói csatában azonban mégsem vehettek részt mindnyájan: egy részüket feltartóztatta a szászok hadereje. A szász patriciusok kertelés nélkül a tudomásukra hozták: „az brassaiakkal mindjárt házaitokat felégettettük, feleségteket, gyermekteket szablyára hányattuk. Ujegyház szék és Sink szék hátul részen van, mi innét minden erőnkkel, hadakozó szerszámunkkal előtökbe állunk; Medgyes és Segesvár székét reátok oldalról hozzuk”, s szándékuk világossá tételére kijelentik, „...ha valaki a vajda mellé szállhatna... ott is meg nem maradhat”¹⁶

Ily módon a háromszékiek nem vonulhattak át a vajdával szembenálló szász helységeken — ellenben nyomban csatlakoztak a Havasalföldről érkezett sereghez. Valentinus Hirscher brassói bíró szeptember 17-én kelt levelében értesíti a szebni városi tanácsot, hogy két nappal előbb négyezer román, magyar és szerb katona kelt át az Ojtozi-szoroson, akik a vajda segítségére sietnek, s ezek egyesültek a székelyekkel. Az egyesült székely-havasalföldi sereg már nem ért el a miriszlói csatába, a székelyek egy része azonban mégis ott volt mind a vajda szászsebesi táborában, mind pedig a fegyveres összecsapásban. Az erdélyi krónikások — más forrásokkal összhangban — egyértelműen amellett tanúskodnak, hogy Mihai Viteazul oldalán a miriszlói csatában székelyek is harcoltak. Szamosközy például feljegyzi, hogy „Mihály vajdának Miriszlónál... minden hada állott románból, székelyből, magyarból, ráczból, lengyelből”, más helyen pedig ezt írja

Miriszlóra vonatkozóan: „a vajda táborba gyűjté a románoknak, rácoknak és székelyeknek sokaságát.”¹⁷

Mihai Viteazul elvesztette a csatát. Ezzel kapcsolatban nem érdektelen idéznünk a vajda akkori fő ellenfele, a lengyel Jan Zamoysky helyzetértékelését, aki szerint a vereség egyik oka az, hogy „a székelyek, kik legbiztosabb támaszai, az idő rövidsége és a nagy távolság miatt nem vehettek mindannyian részt a csatában”. Zamoysky még a miriszlói vereség után is félelmes ellenfelet látott Mihai Viteazulban: „midőn Brassóhoz visszahúzódott, ott kezdett újra hadat gyűjteni, s az erdélyi nemesség, ismervén erejét, nem merte megtámadni”¹⁸ — írja. 1600 októberének végén a lengyel hadvezér annak a meggyőződésének ad hangot, hogy a vajda újabb erdélyi hadjáratra készül a székelyek segítségével.

A székelyek és Mihai Viteazul szoros együttműködése nem hozott olyan eredményt, mely arányos lett volna a vállalt áldozatok nagyságával. Az idő nem érett meg mindazoknak a katonai, politikai és különösképpen nehéz társadalmi feladatoknak a megoldására, melyeket az itt tárgyalt történelmi események színpadán mozgó főhős, Mihai Viteazul kitűzött maga elé. A román fejedelem hőies erőfeszítései árán sem győzhetett a körülmények fölött. Az erdélyi nemesség kezdetben együttműködött vele, de később ellene fordult; a havasalföldi nagybojárság egy része elárulta, elpártolt tőle; a moldvai bojárság nem csatlakozott hozzá. Bécsben sem látta vajmi nagy megértésre, de ugyanakkor ő maga egyre világosabban látta, mit kell most tennie a jövőben, s tervezeiteiben átgondoltan fogalmazta meg azokat a felteteleket, amelyekhez a császári udvarral való együttműködését kötötte. Ezek közül sohasem hiányzott a székelyek szabadságjogainak biztosítása. Mihai Viteazul tudta, hogy a székelyek katonai ereje és támogatása nélkül Erdélyben nem uralkodhatna szilárdan. „A hadviselésben bátor székelyek nemzetsége — írja az udvarhoz benyújtott tervezetében¹⁹ — amely, ha kell, húszezer hadviselésben igen jártas harcost állít hadba, vitézségével és hűségével magában megvédheti Erdélyt a külső ellenségtől.” Ugyanitt külön kiemeli a székelyek „odaadását, önfeláldozó hűségét és bátorságát” az eddig viselt harcokban, s arra kéri a császárt, hogy a székelyeknek tett ígéretet meg ne szegje. A nemesség és Básta megtorló intézkedéseiről szólva, a román fejedelem mélységesen igazságtalannak mondja őket, és az a különösen nyomatékos hang, amellyel a székelyeknek tett fogadalmára hivatkozik és eltökélt szándékára, hogy ezt betartsa, túlmutat a politikai szükség diktálta érdekeken.

JEGYZETEK

1. N. Bălcescu: *Româniî supt Mihai Vodă Viteazul*. București, 1970. 115.
2. *I.m.*, 300.
3. Stephanus Zamosius (Szamosközy István): *Rerum Transilvanicarum Libri IV*. Monumenta Hungarica, VII. 1963. 168.
4. Nagy Szabó Ferenc *Memoriáléja*. Erdélyi Történelmi Adatok, I. Kolozsvár, 1855. 52.
5. Ion Sîrbu: *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*.
6. Nagy Szabó Ferenc: *I.m.*, 52.
7. Stephanus Zamosius: *I.m.*, 177., 191.
8. Uo.
9. Uo.
10. Hurmuzaki: *Documente III/1*. 427—428.
11. *Monumenta Comitalia Regni Transilvaniae IV*. 435.
12. Hurmuzaki: *I.m.*, 430—431.
13. Nagy Szabó Ferenc: *I.m.*, 54.
14. Veress Endre: *Erdélyországi pápai követek jelentései III. Kelemen idejéből 1592—1600*. Budapest, 1909. 358.
15. Hurmuzaki: *I.m.*, 650.
16. Szádeczky Lajos: *Erdély és Mihály vajda története*. Temesvár, 1893. 368—369.
17. Szamosközy István: *I.m.*; I. Crăciun: *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566—1608*. Cluj, 1928. 141.
18. Szádeczky Lajos: *I.m.*, 390.
19. Szádeczky Lajos: *I.m.*, 402.